

М.М. МІЩЕНКО, канд. філос. наук, доц., НТУ «ХП»

СУЧАСНЕ ФОТОМИСТЕЦТВО УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА НОВІ ХУДОЖНІ РІШЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню розвитку фотомистецтва в Україні на сучасному етапі, огляду основних фотопроектів в ряду визначних арт-практик в нашій державі, виявленню основних напрямків роботи українських фотомитців. Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення фотомистецтва в історії культури України, а також визначення місця української фотографії в світовому фотопроцесі. Показано, що сьогодні фотографія є повноправною учасницею мистецького процесу, існуючи як окремо, так і будучи частиною перфомансів, інсталляцій, хеппенінгів, арт-об'єктів та ін.

Ключові слова: фотомистецтво, історія фотографії, фотопроект, арт-практика, візуальне мистецтво.

Вступ. Від технологічного винаходу до естетичної діяльності. Винахідник фотографії Луї Дагер окрім хіміка та винахідника був ще й художником, і перші фотографії в 1837 році створювалися у руслі традиційних для живопису жанрів портрету, пейзажу, натюрморту. Фотографи ХІХ століття, а в минулому живописці і графіки, йшли поступово по шляху від фотографічного відображення дійсності, до створення складних за задумом і виконанням робіт. Процес роботи над фотокомпозиціями часто включав і створення графічних нарисів. Фотомистецтво все більше вдосконалювалося, розмежовувалося на напрямки, вимагаючи майстерності.

Основна трактовка фотомистецтва міститься в тому, що фото – це форма документального відтворення реальної дійсності. Перший етап існування фотографії – це розуміння її як «технологічного винаходу, що служить розвитку науки, управління, суспільства» [3, с. 340]. Довгий час фото не визнавалося як естетична творчість і розглядалося як механістична копія дійсності. Щоб це уявлення змінити, фотографи стали використовувати монтаж, друк з деяких негативів, підмальовували та робили постановки фото, змінюючи відношення до фотографічного образу – як окремої реальності. Саме в кінці ХІХ століття, коли з'являється фотографічна журналістика, в середині фотомистецтва починається розмежування – фото сприймається як документальна фіксація дійсності з одного боку, та фото як особливий вид творчості зі створенням вимислених образів, алегорій. Поступово з'являється уявлення про фото як окремий напрямок мистецтва, що сприяє виокремленню в фотомистецтві художньої фотографії. Тому сьогодні є поділ фотомистецтва на дві сфери: документальна та художня фотографія, і саме останній надається естетичне значення. Цьому відношенню до фотомистецтва сприяють виставки, що починають організовуватися в кінці ХІХ – поч. ХХ ст., з'являються про-

© М.М. Міщенко, 2014

фесійні товариства, в яких йде обмін ідеями та досвідом між фотографами.

Перші художні фото були повністю постановочними. Фотохудожники намагалися досягти нових ефектів зйомки, обробки при друці фотографій, займалися накладанням кадрів для досягнення бажаного ефекту, робили акцент на естетичних якостях знімку – площині, графічності, контрастності. Виникає окремих напрямків – піктореалізм – в якому фото намагається зблизитися з графікою, живописом. Мета піктореалізму полягала в перетворенні фотографічної практики в форму художнього самовираження, що не поступається зображувальному мистецтву, і тим самим підняти художній та соціальний статус фотографії.

Фотографія сьогодні – це явище культури, що володіє певною специфікою: має власну практику та технології, створює за допомогою фотоприладів особливі образи, і більш того – є особливим способом комунікації та концентруванням соціального досвіду. Проблема фотографії як мистецтва залишається невирішеною, зважаючи на беззаперечний факт фіксації об'єкту за допомогою фотоприладів механічно, без участі людини. Разом з тим окрім самого моменту фіксації не можна не враховувати й власний погляд фотомитця на дійсність, той ракурс, в якому реальність подається, розуміння краси, відчуття світу. Дискурси навкруги фотомистецтва не припиняються, загально мистецькі переплітаються з філософськими розмірковуваннями про реальність, образність та ідентичність.

Актуальність дослідження. Фотографія як відображення соціального досвіду. Економічна криза кінця ХХ – початку ХХІ століття в незалежній Україні уповільнила процес культурного розвитку, створивши складні умови не тільки в плані розвитку, але й утримання культурної інфраструктури. Разом з тим, держава культурно розвивається, відповідаючи культурним запитам українців. Останні роки культурний розвиток держави спирається на матеріальну підтримку не тільки з боку держави, а й меценатів. Існує велика кількість іменних фондів, що сприяють розвиткові талановитої молоді, надають можливість отримати освіту, організують виставки, утримують галереї, музеї, влаштовують благодійні аукціони (Фонд «Нові імена», дитячий фестиваль «Чорноморські ігри»). Радикально змінюється статус, роль і функції національної культури, що поступово долає шлях деідеологізації та урізноманітнювала форми культурного життя. Відбувалися важливі зміни в смаках, уподобаннях, критеріях оцінки явищ культури та мистецтва. Про роль культури в суспільному житті свідчать, зокрема, рейтинги відомих та впливових людей України (кожного року рейтинг проводить журнал «Фокус»: «Топ-100 найвпливовіших людей України»), і в ньому зустрічаємо багато імен діячів літератури та мистецтва: письменниці Ліни Костенко, співака Олега Скрипки, актора Богдана Ступки, кінорежисера Кіри Муратової, співака Святослава Вакарчука, художника Іллі Чічкана, діяча індустрії моди Ірини Данилевської.

Отримання незалежності спричинило піднесення у мистецькій сфері, зокрема на національному ґрунті. Відкриття різноманітних форм сучасного світового мистецтва – це пошук свого місця в ньому, пошук орієнтирів на майбутнє. В сучасній Україні фотографія вимагає осмислення свого місця в культурі України зважаючи на її участь в культурному житті: це і засіб реєстрації та документування, і засіб комунікації, і мистецтво, і наука, і індустрія. Особливість нашого мистецтва останніх двадцяти років – це двосторонній рух: у минуле для переосмислення здобутків, і в майбутнє – в контексті розвитку світової культури. Тут важливим аспектом є участь українських фотомитців в світовому фотомистецтві, в якому наші фотомайстри почали брати участь ще і ХІХ столітті, і не лише брати – а й перемагати на виставках в Європі. Так, харків'янин В. Досєкін переміг у Берліні (1865); львів'янин Є. Тшемеський одержав нагороди в Парижі (1871) та Відні (1873). Відзначились також киянин Ф. де Мезер (Париж, 1878, 1880) та полтавчанин Й. Хмелевський (Брюссель, 1883). Власні презентації на міжнародній арені на мистецьких форумах залишаються важливими для України і сьогодні, зокрема, на відомих Бієнале у Сан-Паулу та Венеції. І в цих презентаціях українські митці не лише демонструють свій професіоналізм та майстерність, а й власну українську сутність і власне бачення оточуючого світу. Так, 2004 року Україна була представлена фотопроектом Віктора Марущенка «Донбас – країна мрій» про мешканців індустріального району України. «Передаючи „голі факти”, репортажні фотографії Віктора Марущенка перетворюються на метафору життя» [8, с. 104].

Особливість фотографії в тому, що вона завжди залучена в соціальний досвід, незалежно від того, це аматорська чи професійна фотографія, масс-медійна чи художня. Саме в аспекті соціального досвіду й можна розглядати українську фотографію періоду незалежності. Важливим є не лише саме зображення реальності на фотографії чи повідомлення, яке намагається передати автор, а й те, які історичні, соціальні, культурні умови супроводжували його створення. Усвідомлення цього контексту є актуальним як для самого фотохудожника, так і для рецепції українського фотомистецтва взагалі.

До історії української фотографії: від ХІХ століття до сьогодення. Витоки української фотографії сягають ще середини ХІХ століття. Золотий вік її припадає на 1887-1915 роки [9]. Фотографія прийшла в Україну влітку 1839-го (Львів, Я. Глойзнер). У Києві та Одесі перші фотографії з'явилися у першій половині 1840-х, у Харкові – 1851 року. В другій половині ХІХ ст. відбувалося становлення вітчизняної фотографії, створення мережі професійних фотоустанов. Окрім звичайної побутової зйомки портрету та пейзажу, з'явилися паростки документальної та наукової фотографії. Так, наприклад, А. Муренко (1837-1875), уродженець Чернігівщини, видав фотоальбом «Від Оренбурга через Хиву до Бухари». За «Світлопис

підпоручника А. Муренка» автор одержав медаль Руського Географічного Товариства [9]. В портретному жанрі були відомими фотографи І. Гудовський, В. Чеховський, Ф. де Мезер, Б. Готліб, Й. Хмелевський, В. Досекін, Д. Мазур. Паралельно йшов розвиток фотографії як техніки натурального фотографування, мета – достовірна фіксація життєвих подій. Це стало основою виникнення фотографії репортажу. Особливо поширеним цей напрям фотомистецтва був в Радянському Союзі. Актуальність фоторепортажів почалася ще в 30-х роках, коли виникла потреба в розповідях про грандіозні соціалістичні перетворення та їх фотодокументалізацію. Фоторепортажі друкували в газетах і журналах («Вогник», «Радянське фото» тощо). Наступний етап розвитку фоторепортажів припадає на 1941-1945 роки, ілюструючи боротьбу з фашизмом. З 1957 року при Спілці журналістів УРСР діяла фотосекція, а от спеціального навчання для майстрів фотографії, нажаль, не було, як його немає і сьогодні в Україні. У другій половині ХХ століття фото стає все більш комерційним, тяжіє до створення фотомонтажу, рекламного фото. В 1970 році посилюється вплив фотографічних форм художнього бачення на живопис і графіку, що привело до появи різних видів фотореалізму та гіперреалізму.

Сьогодні фотографія є повноцінним учасником сучасного мистецтва, увага в якому приділяється не самій фотографії як засобу, а змісту, художності, майстерності. Про сутність фотомистецтва сказав український фотохудожник Олександр Харват: «Сьогодні фотографи роблять мільйони кадрів. Але перед тим, як натиснути на кнопку, потрібно думати, про що хочете сказати своєю фотографією» [2].

В Україні в 1989 році в м. Києві створена Національна спілка фотохудожників України, яка сьогодні має свої розгалуження в багатьох великих містах України. Її учасниками є близько 900 фотографів, багато з яких вже мають звання майстра Всесвітньої Федерації фотомистецтва при ЮНЕСКО. Метою Спілки є розвиток і популяризація в світі української фотографії, щоб українське фотомистецтво знайшло місце в світовому культурному просторі, щоб в Україні було створено ринок купівлі і продажу художньої фотографії з відповідною міжнародною сертифікацією (Limited Edition Photos). Для цього проводяться національні і міжнародні фотоконкурси, фотосалони, виставки, відбуваються семінари, майстер-класи відомих фотохудожників. Актуальним для Спілки є застосування інноваційних підходів до розвитку фотомистецтва, використання світового досвіду. Масштабним конкурсом спілки в 2013 році був конкурс «Три погляди на українську фотографію», де художники представляли свої твори по трьом напрямках: художня фотографія, документальна та сучасна (із застосуванням різних візуальних форм, мультимедіа та ін.).

Також в Україні діють багато фотоклубів, серед яких самими відомими є «Обрій» (Вінниця), «Вітамін» (Маріуполь), «Карпати» (Львів),

«Надія» (Євпаторія), «Простір фото» (Рівне), «Об'єктив» (Донецьк), «Свежий взгляд» (Херсон), «Чеширський кіт» (Київ). Сильною є харківська фотографічна школа, що в 1980-ті роки досягла всесвітнього визнання. В останні десятиліття ХХ ст. в Харкові формується коло митців, які обрали фотографію засобом художнього висловлення (група «Время»: О. Мальований, Б. Михайлов, Є. Павлов, Ю. Рупін, О. Ситниченко, О. Супрун, Г. Тубалев та А. Макієнко). У 1980-1990-ті рр. вона поповнилася наступною генерацією митців (В. Кочетов, Р. П'ятковка, С. Солонський, С. Братков, І. Манко, Г. Маслов, К. Мельник, М. Педан, В. Старко, І. Чурсін, А. Авдеєнко та ін.), котрі засвоїли досвід попередників і зробили подальші кроки в розвитку художньої фотографії.

Сучасна українська фотографія: мистецькі пошуки. Сьогодні актуальними є наступні напрями фотографії:

1. Аматорська зйомка, де увага приділяється повсякденному життю простих людей. Фотовиставки аматорських фотографів є цікавими перш за все своєю безпосередністю.

2. Авторська зйомка, яку роблять професійні фотографи, розробляючи індивідуальні концепції і стратегії роботи.

3. Фоторепортаж – напрямок фотомистецтва, що притаманний журналам та таблоїдам. Мета: історія та фотоогляд певної події.

4. Фотосерія – ряд фотографій, що чітко сплановані згідно певної концепції.

5. Фотографія в рекламі та індустрії моди – найбільш комерційний напрямок в фотомистецтві, використовується для досягнення нової форми висловлення предмету/продукту.

6. Функціональна чи предметна фотографія, що розташована поруч з мінімалізмом та концептуальним мистецтвом – це серії знімків сучасної індустріальної культури, цікаві поєднанням об'єктивного предметного погляду на реальність та суб'єктивною точкою зору фотохудожника.

Серед видатних майстрів сучасної української фотографії є Володимир Дубас, Микола Тинкалюк, Олег Огородник, Віталій Грабар, Микола Величко, Ната Дмитрук, Анатолій Іванов, Сергій Іванов, Сергій Мар'ясов, Олександр Соленцов, Олександр Примака, Андрій Любимов, Олександр Бабак, Сергій Бусленко, Олександр Стринадко, Олександр Ляпін, Олег Усатюк, Сергій Бусленко, Ігор Карпенко, Олександр Харват та інші. Активно підтримує розвиток фотомистецтва на Україні газета «День», яка регулярно проводить на державному рівні конкурси фотографії і знайомить з новими фотохудожниками.

В 2012 році було започатковано першу міжнародну фотопремію «Україна, яку ми любимо», яку присвятили 21 річниці незалежної України. Підсумком стала колективна виставка з 30 кращих фоторобіт. В основу фотопремії покладено ідею «відображення образу України через призму авторського не-

тривіального підходу до фотографії як сучасного мистецтва» (за словами організаторів). З усіх куточків України було отримано 500 робіт. Ця премія стала унікальною, поєднуючи патріотизм та сучасне мистецтво фотографії.

Фотографія є важливим і особливим художнім літописом новітньої доби, літописом, який схоплює, підмічає часто звичні і непомітні моменти людського існування. Цій ідеї відповідає яскравий та глибокий щорічний фотопроєкт *Олександра Харвата «Обличчя планети земля»*, в рамках якого з 2007 року було проведено понад 50 персональних виставок. Цей проєкт має на меті засобами фотомистецтва відображати мальовничість світу, розмаїття пам'яток історії, культури, архітектури, життя та побут людей, сприяти розвитку фотомистецтва і дружніх відносин між фотографами всього світу.

В 2011 році відбулася яскрава подія в сучасній українській фотографії – фотопроєкт *Ігоря Карпенка «Ідеальний світ. Україна»* Проєкт, відштовхуючись від соціальної проблематики, намалював ідеальну картину світу, де українці – замріяні, щасливі, піднесені. За автором, саме такою має виглядати країна з непростю історією, котра варта гармонійного майбутнього. Проєкт отримав визнання за кордоном, зокрема, експонувався у Франції в галереї «Mairie du 16eme». Ігор Карпенко, якого прозвали «Фелліні у фотографії» – представник Харківської школи фотографії, засновник творчої фотолабораторії «Гарячий Цех».

Безперечним фотомайстром України сьогодні є *Василь Пилип'юк* – лауреат престижних міжнародних відзнак в галузі фотографії, дослідник сучасного фотомистецтва, автор книги «Українська художня фотографія. Етапи становлення та мистецькі засади розвитку». Серед ряду робіт Пилип'юка слід згадати альбом «*Це моя Україна*» про природні чудеса нашої країни; серія альбомів «*Постаті*» про відомих українців; фотоальбом «*Я-жінка, Я-травинка, Я-роса*» про загадковість і чарівність жінки.

Відомими, епатажними, провокуючими є трансавангардні фотопроєкти *Арсена Савадова «Донбасс-Шоколад», «Книга мертвих», «Мода на кладовищі»* та інші. Через свої сміливі фото проєкти, Савадов на сьогодні вважається найскандальнішим митцем України. Його роботи експонуються в багатьох музеях Європи, їх купують для приватних колекцій, гран-прі присуджуються на міжнародних конкурсах. За кордоном Савадов вже давно символізує українське мистецтво. Разом з тим, з огляду на його епатажність, це не є «мистецтво для всіх», а більше – для шанувальників сучасного постмодерністського мистецтва, з неklasичною системою естетичних цінностей.

Висновки. Сьогодні фотографія є повноправною учасницею мистецького процесу, існуючи як окремо, так і будучи частиною перформансів, інсталляцій, хеппенінгів, арт-об'єктів, мультимедійних проєктів, – ставши важливим елементом візуального мистецтва. Існуючий більш ніж двадцятирічний досвід власної (незалежної) української фотографії, можна конс-

татувати її безумовні успіхи та великі перспективи на майбутнє. Нові політичні, соціальні, економічні та культурні умови незалежної України створили особливу атмосферу творчості, новий соціальний досвід спричинив появу нових художніх рішень. Та неповторна аура десь позитивного характеру (через отримання незалежності, відчуття волі, загальнонаціонального підйому), десь певного песимізму (зважаючи на складність економічного розвитку, розчарування, складнощі культурного розвитку) сформувала особливий відбиток українськості, відчуття своєї «самості», які, безумовно, присутні в фотомистецтві України, слугуючи тією «візитною карткою», за якою українські митці пізнаються в світі.

Список літератури: 1. *Беньямин В.* Краткая история фотографии / В. Беньямин // Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости. Избранные эссе. – М.: «Медиум», 1996. – С. 66-91. 2. Виставка Міжнародного Салону художньої фотографії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://km.biznesoblast.com/km/4304/>. 3. *Гурьева М.М.* Проблемы истории фотографии [Электронный ресурс] / М.М. Гурьева – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-istorii-fotografii>. 4. Искра гармонии. Маэстро о себе: Александр Примак [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.calameo.com/read/00125060058989174354e>. 5. *Пилип'юк В.* Українська художня фотографія: етапи становлення та мистецькі засади розвитку: навч. посібн. / Василь Пилип'юк. – Львів : Світ, 2007. – 176 с. 6. *Полещук Светлана.* История и теория фотографии для культурологов [Электронный ресурс] / Светлана Полещук – Режим доступа: http://svetapoleschuk.blogspot.com/2008/01/blog-post_7471.html. 7. *Поллак П.* Из истории фотографии / Питер Поллак / пер. с англ. В. Федорова. – М.: Планета, 1985. – 176 с. 8. *Сидоренко В.Д.* Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ-ХХІ століть. / В. Д. Сидоренко. – К.: ВХ[студіо], 2008. – 188 с. 9. *Трачун Олександр.* Золотий вік української фотографії [Електронний ресурс] / Олександр Трачун – Режим доступу: <http://www.primetour.ua/uk/company/articles/1.html>.

Bibliography (transliterated): 1. *Beniamyn V.* Kratkaia ystoriya fotohrafyy / V. Beniamyn // Proyzvedenye yskusstva v epokhu eho texnycheskoi vosproyzvodymosty. Yzbrannyye esse. – Moscow: «Medyum», 1996. – S. 66-91. 2. Vystavka Mizhnarodnoho Salonu khudozhnoi fotohrafii [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://km.biznesoblast.com/km/4304/>. 3. *Hureva M.M.* Problemy istorii fotohrafii [Elektronnyi resurs] / M.M. Hureva – Rezhym dostupa: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-istorii-fotografii>. 4. Yskra harmonyu. Maestro o sebe: Aleksandr Prymak [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupa: <http://ru.calameo.com/read/00125060058989174354e>. 5. *Pylypiuk V.* Ukrayinska khudozhnya fotohrafiiia: etapy stanovlennia ta mystetski zasady rozvytku: navch. posibn. / Vasyl Pylypiuk. – Lviv : Svit, 2007. – 176 s. 6. *Poleshchuk Svetlana.* Istoriia i teoryia fotohrafii dlia kulturolohov [Elektronnyi resurs] / Svetlana Poleshchuk – Rezhym dostupa: http://svetapoleschuk.blogspot.com/2008/01/blog-post_7471.html. 7. *Pollak P.* Iz istorii fotohrafii / Piter Pollak / per. s anhl. V. Fedorova. – Moscow: Planeta, 1985. – 176 s. 8. *Sydorenko V. D.* Vizualne mystetstvo vid avanhardnykh zrushen do novitnikh spriamuvan: Rozvytok vizualnoho mystetstva Ukrainy XX-XXI stolit. / V. D. Sydorenko. – Kyiv: VKh[studio], 2008. – 188 s. 9. *Trachun Oleksandr.* Zoloty vik ukrainskoi fotohrafii [Elektronnyi resurs] / Oleksandr Trachun – Rezhym dostupu: <http://www.primetour.ua/uk/company/articles/1.html>.

Надійшла (received) 02.04.2014.